

68 Zur letzten Instanz

Berlijn, 3 januari 2005 – Het is de laatste dag van ons eerste camperbezoek aan de Duitse hoofdstad. Voor we afreizen moeten we toch ook KaDeWe – Kaufhaus des

Westen – bezocht hebben, dat reusachtige kooppaleis bij de Kurfürstendamm, al was het alleen maar om erover mee te kunnen praten. Ja toch? Maar hoe gaat dat ... we ontdekken een heel mooi rood leren jasje, 50% korting. Een heel jasje voor de halve prijs, dat konden we daar toch niet laten hangen?! Een Frau van misschien 55 helpt en begeleidt ons naar de kassa. We wisselen enkele woorden. “Is het de eerste keer dat u Berlijn bezoekt?” Dat kunnen we alleen maar beamen. En dan is er – zo maar – die prangende vraag: “Hat das mit deiner Meinung über das deutsche Volk zu tun?” Hoe kwetsbaar kan een mens worden door het stellen van een vraag? Er ontstaat een bijzondere en vooral ook vrijmoedige gedachtewisseling.

Nieuwjaarsdag 2005 – Twee dagen eerder hadden we ook al twee bijzondere ontmoetingen in Berlijn. We wilden eten in de voormalige herberg *Zur letzten Instanz*, een gebouw dat 400 jaar geleden tegen de stadsmuur stond en dus de laatste Stube van de stad was; waar bovendien bezoekers van de naburige rechtbank nog even hun laatste ervaringen uitwisselden. Daarom: *Zur letzten Instanz*. We waren zo dom geweest om geen plaatsen te reserveren en zo kwam het dat ons nog ‘slechts’ een plaats aan de ronde stamtafel restte; overigens wel omgeven met foto’s van groten der aarde die ons waren voorgedaan. Twee bejaarde mannen dronken daar een borreltje en nadat wij ons glas wijn hadden gekregen, klonk het *Zum Wohl*. Het bleken twee broers te zijn die elkaar na de oorlog vele jaren niet meer hadden ontmoet. De één woonde in Oost-Berlijn, de ander werkte in Noord-Duitsland bij de Navo, vandaar. Na de val van de muur en gepensioneerd, dronken ze elke nieuwjaarsdag samen een borrel aan deze stamtafel en wisselden ze – die middag in alle kwetsbaarheid ook met ons – hun levenservaringen en -wijsheden uit. Hoe lang nog? *Zur letzten Instanz*.

Nadat de twee broers de stamtafel hadden verlaten, schoven – zo bleek al snel – twee echtparen aan, vijftigers. Ze hadden het bijna voltooide *Denkmal für die ermordeten Juden Europas* (het Holocaustmonument) bezocht, die indrukwekkende vlakte van 2711 betonblokken in het hart van Berlijn. Terwijl wij Eisbein mit Sauerkraut aten, ontspoon zich een intensief gesprek tussen die vier: ja, geen twijfel, we mochten nooit vergeten en moesten blijven herdenken – daarover waren ze het eens. Maar moest daarvoor die enorme wond, zo midden in de stad, altijd pijnlijk aanwezig zijn? Ze durfden in hun kwetsbaarheid dáároveň van mening te verschillen. Ik weet niet hoe het kwam, maar al spoedig werden ook wij in het gesprek betrokken. Zo ontstond ook daar weer een bijzondere en vrijmoedige gedachtewisseling.

34 Jaar eerder, 7 december 1970 – de Koude Oorlog woedt nog in alle hevigheid en toch begeeft Willy Brandt zich in het kamp van de vijand, hij bezoekt Warschau. De socialistische bondskanselier van (toen nog) West-Duitsland herdenkt daar – bij het

monument van de opstand in het getto van Warschau, 1943 – de slachtoffers van Hitlers bewind. Voor iedereen volkomen onverwacht maakt hij een knieval. De wereld ziet

het met een schok. Want het is alsof Willy Brandt zich door die knieval plaatsvervangend schuldig verklaart. Het is alsof door deze knieval van een onschuldige ook wij uitgenodigd worden om in de krochten van ons éigen geweten kijken als wij de door ánderen uitgevoerde Holocaust herdenken. Het is alsof hij ons door die knieval duidelijk maakt dat alleen dán vrede mogelijk is als wij bereid zijn door de knieën te gaan. Willy Brandt, de

man die – meer dan wie ook in die tijd – vocht voor vreedzame co-existentie van volkeren en rassen. Juist hij, die grote man, laat zijn kwetsbaarheid zien; hij weet dat de zachte krachten zullen overwinnen. Een jaar later ontvangt hij de Nobelprijs voor de Vrede.

Twaalf jaar geleden, daar aan de stamtafel in Berlijn, realiseerde ik me indringend dat ons leven in Europa is gebouwd op de puinhopen van vele oorlogen, het gevolg van ‘sterke mannen’, van haat, van uitsluiting – tot uitdrukking komend in autoritaire systemen. Ik ervoer hoe de Duitsers die we in het KaDeWe en aan de stamtafel in Berlijn mochten ontmoeten, genoten van hun vrijheid én zich bewust waren hoe kwetsbaar die vrijheid is en misschien juist daarom zelf ook kwetsbaar durfden zijn.

Het thema van het Holocaustmonument in Berlijn is een tekst van de Italiaanse schrijver Primo Levi, zelf overlevende van het vernietigingskamp Auschwitz: *'Het is gebeurd en daarom kan het weer gebeuren. Dat is de kern van wat wij te zeggen hebben.'*

Hebben wij – en ik doel met het woord ‘wij’ uiteraard op mijzelf én op mijn generatie – hébben wij wat te zeggen? Dat was en is wat mij daar twaalf jaar geleden in Berlijn het meest raakte: ‘gewone’ mensen die niet zwegen, die vrijmoedig durfden spreken en vragen – niet als schuldigen maar als mensen met een vrij en verantwoordelijk geweten. Ze hadden in hun kwetsbaarheid wat te zeggen!

Waarom lijkt onze generatie zo vaak te zwijgen, niet te durven spreken over wat voor ons van betekenis is, over onze maatschappelijke waarden en keuzes? Verstoppen wij wat wij denken? Wat hindert ons daarin kwetsbaar te zijn?

Hoe kunnen wij van betekenis zijn? Door de kracht van onze kwetsbaarheid, door onze januskop af te zetten – zoals die mensen in Berlijn, zoals Willy Brandt die niet anders kon dan door de knieën gaan, zoals de machtige Barack Obama die alleen nog maar *Amazing Grace* kon zingen na een vreselijke moordpartij.

Knielen, zingen ... als wij die kleine daden, woorden en vragen nalaten, als wij geen kracht ontlenen aan onze kwetsbaarheid, als wij zwijgen, zullen we alleen nog maar het geschreeuw horen van autoritaire leiders en van mensen met een hang naar overgave aan autoriteiten en autoritaire systemen. Is dat wat wij willen? De grootste maatschappelijke kracht gaat uit van onze kleine daden, van kleine woorden, die geboren zijn in onze kwetsbaarheid. Henriëtte Roland Holst dichtte het: “De zachte krachten zullen zeker winnen in 't eind – dit hoor ik als een innig fluistren” – *In 't eind, zur letzten Instanz.*